

Wim Hupperetz

Romeinse glasnegatieven uit 1855

De verzameling van het Allard Pierson Museum bevat behalve archeologica ook een aantal speciale collecties, waaronder glasnegatieven¹. Hier wordt kort de aandacht gevestigd op een zeer klein onderdeel van die verzameling. Het gaat om elf glasnegatieven die zich nog in het originele houten kistje bevinden dat dateert uit het midden van de negentiende eeuw (afb. 1). Hoe deze glasnegatieven in de collectie zijn terechtgekomen is nog een raadsel en tot voor kort hadden ze nog geen inventarisnummer².

Het is hoe dan ook opmerkelijk dat dit kistje in Amsterdam is terechtgekomen. De foto's zijn al eerder vluchtig bestudeerd toen een afdruk werd gebruikt voor een publicatie van de Universiteit van Amsterdam en toen viel al op hoe vroeg de foto's gedateerd konden worden. In de jubileumtentoonstelling werd een van de foto's gebruikt en naar aanleiding daarvan is aanvullend onderzoek gedaan naar de techniek, de formaten, de datering, de locaties en de fotograaf.

DE TECHNIEK

Bij de vroegste fototechniek, ook wel *daguerreotypie* genoemd, maakt men foto's zonder negatief (zie ook het artikel van Klaas van der Hoek op blz. 31). Het ging daarbij om lichtgevoelig papier dat werd belicht. De uitvinding van fotografie wordt traditioneel tussen 1826 en 1839 gedateerd. In de jaren daarna werd er flink geëxperimenteerd met zogenoemde calotypie die als voordeel had dat er negatieven konden worden gemaakt die men vaker kon reproduceren maar de kwaliteit was niet goed. In 1850 lukte het voor het eerst om een afdruk op een glasplaat te realiseren aanvankelijk met een eiwitlaag (*albumen procédé*).

De techniek die gebruikt is bij de elf glasnegatieven in de collectie van het Allard Pierson Museum, wordt aangeduid als *collodium procédé* en is slechts korte tijd in gebruik geweest. Hierbij werd de glasplaat voorzien van een natte lichtgevoelige collodiumlaag en in de korte tijd die het duurde voordat deze laag droog was, moest men de glasplaat zien te belichten en te fixeren. Hierdoor was het een zeer bewerkelijke methode die echter wel technisch en kwalitatief hoogwaardige foto's opleverde. Dit procédé had tot gevolg dat de fotograaf nogal wat materiaal mee moest nemen. Behalve de camera, de zware glasplaten, een mobiele donkere kamer of tent, ging het ook om opslagtanks met de verschillende oplossingen voor sensibilisatie, het ontwikkelen en het fixeren.

Het glasnegatief moest, terwijl de collodiumlaag nog nat was, worden belicht. Dat kon in theorie binnen enkele seconden, maar in de praktijk zien we dat de belichtingstijd meerdere minuten moet zijn geweest. Bewegende personen werden daarom niet op het beeld vastgelegd. Om die reden ontbreken

op de foto van het Forum - waar toch altijd mensen verbleven - bijvoorbeeld ook mensfiguren (afb. 2). De enige uitzondering vormt een figuur links naast de Tempel van Saturnus die blijkbaar minutenlang stil heeft gezeten op een brug. Op een andere foto uit de serie is een man twee keer zichtbaar omdat hij gedurende de belichtingstijd op twee verschillende plaatsen op de trap is gaan zitten. Twintig jaar later, omstreeks 1870, werd deze natte techniek weer opgevolgd door een droge methode waarbij zilverbromide op een glasplaat in gelatine werd ingebed. Deze techniek vormt de oervorm van de huidige fotografische films.

DE FORMATEN

De elf glasnegatieven hebben een formaat van 21 x 26,8 cm en dit grote formaat wijst al op een vroege datering. De formaten van de glasplaten zijn in de vroegste periode nog vrij groot, in vergelijking met de latere glasnegatieven. Dat heeft te maken met het feit dat men nog geen vergrotingen kon realiseren. Het formaat van het negatief bepaalde dan ook het formaat van de afdruk. De formaten van de glasnegatieven waren nog niet gestandaardiseerd en verschilden per fotograaf en per periode. Van enkele Romeinse fotografen zijn dan ook nog grotere formaten bekend. Tommaso Cuccioni gebruikte glasplaten van soms wel bijna 50 x 30 cm en Mac Pherson en Anderson - die beide ook veel in Rome hebben gewerkt - gebruikten ook formaten van circa 30 x 30 cm.

DE DATERING

Aan de hand van de techniek kunnen we de hier besproken glasnegatieven globaal dateren in het midden van de negentiende eeuw. Bij bestudering van enkele van de glasnegatieven zijn echter aanwijzingen voor een scherpere datering gevonden.

afb. 1

Foto van het houten kistje uit omstreeks 1855 met de glasnegatieven. APM 16.751-16.762

afb. 2

Foto van het Forum Romanum uit 1855, Eugène Constant (?). Op de voorgrond zien we de tempel van Saturnus en meteen daarachter zien we de afgravingen van de Basilica Julia met links zichtbaar de jonge aanplant langs de Via Sacra en de Triomfboog van Titus en het Colosseum in de verte. APM 16.751

¹ Met dank aan prof. dr. E. Moormann (Radboud Universiteit Nijmegen) en drs. M. Boom (Rijksmuseum Amsterdam) voor hun hulp en literatuursuggesties.
² Allard Pierson Museum 16.751

In de eerste plaats is er op de buitengevel aan de zijkant net boven de zijbeuk van de Santa Maria in Ara Coeli een tekst leesbaar '1854 fescit', die een *terminus post quem* aangeeft (afb. 3) ³.

Op een foto van het Forum Romanum (afb. 2) zien we verdere aanwijzingen die de fotoserie kunnen dateren. De opgravingen en afgravingen van de Basilica Julia, net naast de Tempel van Saturnus, die liepen van 1848 tot 1853 zijn kennelijk net afgerond en het zou tot aan de jaren 1870 duren voor er weer grootschalige campagnes georganiseerd werden ⁴. Het zijn echter de jong aangeplante bomen langs de Via Sacra die uitsluitend geven. In 1849 waren de bomen langs de Via Sacra gekapt en in 1855 werden opnieuw bomen aangeplant ⁵. De jonge kale boompjes zijn nog beschermd met takken en zijn blijkbaar net aangeplant, hetgeen een datering in de eerste helft van 1855 aannemelijk maakt. Op twee foto's van Tommaso Cuccioni van kort na 1855 zien we dezelfde boompjes al vol in blad staan (afb. 4) ⁶.

DE LOCATIES

De foto's zijn waarschijnlijk op twee hoofdlocaties gemaakt. Vier foto's zijn genomen in de buurt van het Capitool en de Piazza di Campidoglio. De overige zeven zijn gemaakt rondom een woonhuis in Rome, mogelijk de straat, het huis en de tuin van de fotograaf. Op die foto's staan ook enkele personen, die we wellicht kunnen identificeren als de fotograaf en zijn zoon. Van de foto's die genomen zijn rondom het Capitool is er één met zicht op het Forum en drie met zicht op de ingang en trappartij van het Capitool, het begin van de trap naar de Piazza di Campidoglio en een gezicht op de Santa Maria in Ara Coeli met op de voorgrond een van de Dioskuren die weer op de Piazza di Campidoglio staan. De foto met zicht op het Forum moet zijn gemaakt vanuit het Capitool, aan de zuidzijde. De overige zeven foto's tonen vier keer planten (onder andere cactussen) in een tuin. In diezelfde tuin staan ook een keer een man (de fotograaf?) en een kind (zijn zoon?) afgebeeld (afb. 5). Op twee andere foto's staat dezelfde man en hetzelfde kind nogmaals maar dan gezeten op een trap.

afb. 3

Foto van de Santa Maria in Ara Coeli uit 1855, Eugène Constant (?) APM 16.755

afb. 4

Foto van Tommaso Cuccioni van kort na 1855 met zicht op het Forum en de Via Sacra met de jong aangeplante bomen

³ Op een foto van de Santa Maria in Ara Coelis, uit 1851 van Flachéron is deze tekst nog niet te zien, op een andere foto uit 1855 zien we de complete tekst: '1854 fescit la'. Waar deze tekst op sloeg is onduidelijk.

⁴ Lanciani, *Storia degli scavi di Roma e notizie intorno le collezioni romane di antichità* dl. VI, 375 e.v.

⁵ Von Dewitz, *Italien sehen und sterben*, 267.

⁶ Von Dewitz, *Italien sehen und sterben*, 202-203, Kat.Nr. 105/106.

Eén foto toont weer een andere man tegen de achtergrond van een vervallen gevel van een woonhuis. Ook dat zou de fotograaf kunnen zijn.

DE FOTOGRAAF

In het Rome van rond 1850 werkten naar schatting zo'n tien tot twintig fotografen op meer en minder professionele basis. Een groot deel van hen was buitenlander en ze troffen elkaar in het kunstenaarscafé Caffè Greco in de Via Condotti, vlakbij de Spaanse Trappen⁷. Van deze groep fotografen zijn foto's (in verschillende technieken) bekend van verschillende locaties in Rome. Op basis van de formaten van de glasnegatieven, de gebruikte techniek en de gefotografeerde locaties kan worden verondersteld dat het foto's zijn van de Franse schilder-fotograaf Eugène Constant⁸. Deze was in Rome werkzaam van 1848 tot 1855 en dit setje foto's markeert dan ook wellicht het einde van zijn verblijf in Rome. Over Constant is verrassend weinig biografische informatie bekend. Op een foto uit 1848 zou hij zichzelf geportretteerd hebben, zittend aan de voet van de Fortunatempel op het Forum Boarium. De persoon is echter nauwelijks herkenbaar. Het is een heer in een lichte broek, een donker jacquet en een lichte hoed. Deze persoon vertoont wel enige gelijkenis met de man die zeker twee keer op onze foto's staat afgebeeld.

Hij duikt plotseling op in Rome als fotograaf en verdwijnt weer om verder te gaan als schilder in Parijs. Hij exposeerde in 1852 in London met fotografisch werk en in 1857 in Parijs. Als een van de weinige fotografen wist hij een constante kwaliteit te handhaven die tot uiting kwam in compositie en de controle van licht en schaduw. Constant werkte als een van de eersten in het natte collodium procédé en de formaten van zijn glasnegatieven (af te leiden uit de formaten van vroege prints want glasnegatieven zijn uiterst zeldzaam) zijn in de jaren rond 1850 vaak 21 bij 28 cm. Bovendien is hij een van de weinigen - alleen van Frédéric Flachéron zijn twee foto's bekend - die de Dioskuren bij de Santa Maria in Ara Coeli rond 1855 heeft gefotografeerd. In totaal zijn meer dan tien foto's van hem bekend die gemaakt zijn rondom het Capitool en de Santa Maria in Ara Coeli.

De glasnegatieven in het Allard Pierson Museum zijn blijkbaar niet gebruikt en ook niet gemaakt voor de markt. Als dat wel zo was geweest dan waren er nu afdrucken bekend geweest in de handel en in fotocollecties. De opnamen rondom het huis van de fotograaf(?) waren daar ook niet geschikt voor en lijken eerder experimenten te zijn geweest. De andere opnamen rondom het Capitool zouden daar wel geschikt voor zijn geweest maar laten soms nog personages zien en kunnen ook nog als privéopnamen worden gezien. Door deze onverwachte

particuliere kijk, de vroege datering en de gebruikte techniek, is deze set glasnegatieven bijzonder. Met name de foto van het Forum Romanum geeft een zeldzame kijk op het Rome van 1855.

LITERATUUR

- C. Bouqueret, F. Livi, *Le voyage en Italie : les photographes français en Italie, 1840-1920*. Lyon 1989
 B. von Dewitz (hrsg.), *Italien sehen und sterben*, Köln 1994
 J. Hannavy, *Encyclopedia of nineteenth century photography*, London 2008
 R. Lanciani, *Storia degli scavi di Roma e notizie intorno le collezioni romane di antichità* dl. VI, L'Opera di Pio IX (16/6/1846- 7/2/1878), Rome 1980
 C. Mathon, A.-M. Garcia, *Les chefs-d'œuvre de la photographie dans les collections de l'Ecole des beaux-arts: 20 novembre 1991- 5 janvier 1992*, Paris 1991
Rome in early photography, the age of Pius IX: photographs 1846-1878 from Roman and Danish collections, Copenhagen 1977
Roma 1850: il circolo dei pittori fotografi del Caffè Greco = Rome 1850: le cerce des artistes photographes du Caffè Greco, Milaan 2003

Summary

These eleven glass negatives were made by the 'wet collodium process', a photographic technique introduced in 1851. Their sizes also point to production in the middle of the nineteenth century. The picture of the Forum Romanum can be dated to the spring of 1855 when young trees were planted along the Via Sacra. The photos were taken around the Capitol and a house (the photographer's?). Based on the technique, date and format, photographic quality and locations, the negatives have been attributed to the French photographer and painter Eugène Constant. He worked from 1848 to 1855 in Rome as photographer, and these photos are probably the last he took there. Apparently they were not meant for the market, and prints of the negatives are so far unknown, which makes it all the more mysterious how this box of glass negatives ended up in Amsterdam. They also give an interesting view into the activities of early photographers in Rome where in the middle of the nineteenth century archaeological research and the discovery of Roman antiquities were at a high point. The picture of the Forum Romanum illustrates this situation beautifully.

afb. 5

Foto van man en kind bij tuin in Rome uit 1855, Eugène Constant (?) APM 16.753

⁷ Roma 1850: il circolo dei pittori fotografi del Caffè Greco.

⁸ Hannavy, *Encyclopedia of nineteenth century photography*, 334.